

УДК 347.83:340.113

ПОПЕРЕЧНИЮК В.М., фахівець I категорії НДІП НАПрН України

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО”

Анотація. У статті проводиться аналіз та систематизація нормативних і доктринальних позицій стосовно тлумачення поняття “інформаційне суспільство” як нового етапу розвитку людської спільноти.

Ключові слова: інформаційне суспільство, суспільство знань, інформатизація, інформація, знання, інформаційно-комунікаційні технології.

Аннотация. В статье проводится анализ и систематизация нормативных и научных позиций определения понятия “информационное общество” как нового этапа развития человечества.

Ключевые слова: информационное общество, общество знаний, информатизация, информация, знания, информационно-коммуникационные технологии.

Summary. The article conducts analysis and systematization of legal and scientific positions concerning the interpretation of the concept of “information society” as a new stage of development of humanity.

Keywords: information society, knowledge society, informatization, information, knowledge, information and communications technology.

Постановка проблеми. Поняття “інформаційне суспільство” з’явилося у другій половині ХХ ст., але поряд із ним як синоніми використовуються й інші, зокрема: “суспільство знань”, “постіндустріальне суспільство”, “електронна ера” та ін. В Україні найчастіше використовується термін “інформаційне суспільство”, це і не дивно, адже така назва нової соціально-економічної формації закріплена у законодавчих актах України, а як наслідок почала широко використовуватись науковцями. Проте, виходячи із аналізу наукових позицій та законодавчої практики, можна помітити, що на сьогоднішній день відсутнє єдине тлумачення поняття “інформаційного суспільства” як нової стадії розвитку цивілізації [1].

Відсутність єдиного поняття “інформаційного суспільства”, а також його тлумачення, негативним чином впливає на суспільно-політичні процеси його розбудови в Україні, та розвитку людства в цілому, адже наявність різних підходів дозволяє по-різному їх тлумачити, а як наслідок ми маємо відсутність системності у розбудові інформаційного суспільства. За результатами проведення круглого столу Науково-дослідного інституту інформатики і права Національної академії правових наук України (далі НДІП НАПрН України) та Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова на тему: “Філософські та суспільно-правові проблеми становлення і розвитку інформаційного суспільства”, було констатовано, що на даний момент в Україні відсутня єдина державна політика у сфері формування і розвитку інформаційного суспільства, а також немає ефективної системи державного управління у цій сфері [2, с. 190].

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Першими вченими, які почали висувати концепцію нового етапу суспільного розвитку, були: Д. Белл, З. Бжезінський, Н. Вінер, Дж. Ліхтгайм, Е. Тоффлер та ін. Дослідження цього питання, на сьогоднішній день, проводяться представниками різних наукових галузей (філософії, юриспруденції,

соціології, політології, економіки та ін.), зокрема, у статті пропонується ознайомитись із науковими позиціями: І. Арістової, О. Баранова, С. Гнатюка, В. Гурковського, А. Даніліна, Д. Дубова, Б. Колеснікова, О. Ожевана та ін.

Дана проблематика також піднімалась і у працях інших вчених, зокрема науковців НДІП НАПрН України.

Метою статті є аналіз, систематизація та розкриття сутності різних підходів до тлумачення поняття “інформаційне суспільство”.

Виклад основних положень. Першими підвалинами розбудови інформаційного суспільства стали рекомендації, прийняті Комісією Європейського Союзу, де було дане нормативне визначення поняття “інформаційного суспільства” як “суспільства, в якому діяльність людей здійснюється на основі використання послуг, що надаються за допомогою інформаційних технологій і технологій зв’язку” [3]. Із визначення бачимо прагнення світової спільноти до нарощування кількості інформаційно-комунікаційної техніки (далі – ІКТ), а не до розбудови безпосередньо нового суспільства.

На жаль, не лише в даному визначенні робиться акцент на технічній складовій процесу побудови суспільства нового зразка. Перш ніж перейти до розгляду подібних даному визначень інформаційного суспільства, доцільно розглянути поняття “інформатизації”, адже проведений аналіз дає можливість виявити принципову схожість між нижче запропонованими підходами та законодавчим визначенням, що було закріплене у Концепції Національної програми інформатизації (1998 р.): “Інформатизація – це сукупність взаємопов’язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, побудованих на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки, інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, спрямованих на реалізацію прав громадян і суспільства в задоволенні інформаційних потреб” [4]. Отже, інформатизація є процесом впровадження та використання ІКТ для задоволення потреб громадян та суспільства.

Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства передбачає, що “інформаційне суспільство дозволяє людям ширше використовувати свій потенціал та реалізовувати свої прагнення, для цього необхідно створити такі умови, щоб інформаційні технології служили взаємодоповнюючими цілями забезпечення стійкого економічного розвитку, підвищення суспільного благоустрою, стимулювання соціальної згоди і повної реалізації їх потенціалу в галузі укріплення демократії, транспарентного та відповідального управління, прав людини розвитку культурного багатоманіття і укріплення міжнародного миру та стабільності” [5]. Основна мета даного документа полягає у наданні кожній людині можливості реалізовувати свої здібності, а інформаційно-комунікаційні технології є засобом для її досягнення, при цьому Хартія не розкриває саме поняття “інформаційного суспільства”.

Автори аналітичної доповіді “Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості”, ототожнюють поняття інформаційне та постіндустріальне суспільство, вважаючи, що це така фаза (“хвиля”) у розвитку цивілізації, коли головними продуктами виробництва стають не речі й енергія, а інформація і знання. Основними характеристиками інформаційного суспільства вони вважають: наявність глобального інформаційного простору, який здатен забезпечувати нову якість життя, збільшення кількості інформаційно-комунікаційних технологій, продуктів і послуг у валовому внутрішньому продукті, а також наявність якісно нових комунікацій та ефективної інформаційної взаємодії людей на засадах зростаючого доступу до національних та світових інформаційних ресурсів, подолання інформаційної

нерівності, прогресуюче задоволення людських потреб в інформаційних продуктах та послугах [6].

Схожої позиції дотримується Б. Колесніков, та визначає, що інформаційне суспільство – це принципово новий етап розвитку сучасної цивілізації, його основними ресурсами є інформація і знання, діяльність людей здійснюється на основі використання послуг, що надаються за допомогою інформаційно-інтелектуальних технологій та технологій зв’язку [7, с. 13-14].

Виходячи із вище викладених положень, можна говорити про ототожнення, на законодавчому рівні, понять “інформатизація” та “інформаційне суспільство”, адже їх цілі та засоби є однаковими. Зокрема, інформатизація є процесом розбудови та ефективного розвитку інформаційного суспільства, а інформаційне суспільство – це стан розвитку людської цивілізації, що обумовлений низкою факторів, а не лише широким використанням ІКТ у побуті та на виробництві.

І. Мелюхін пропонує під “інформаційним суспільством, розуміти, по-перше, суспільство, в якому створені значні інформаційні ресурси; виробництво, зберігання, поширення і передача інформації стають найважливішою часткою економіки; сформувалася інформаційна індустрія – комп’ютерна і телекомунікаційна промисловість, розробники програмного забезпечення, виробників елементної бази і побутової електроніки, мультимедійна промисловість та ін.; люди мають технічні і правові можливості доступу до різноманітних джерел інформації. По-друге, можна сказати, що інформаційне суспільство – це наступний ступінь в історичному розвитку людства по ланцюгу “аграрне – індустріальне – постіндустріальне” суспільство, або “аграрне – техногенне – антропогенне”, де інформаційне суспільство є другим етапом техногенного. По-третє, інформаційне суспільство – це щабель розвитку людства, на якому домінуючим об’єктом виробництва і споживання стають інформаційні продукти та послуги, при цьому традиційні предмети споживання, що виробляються промисловістю і сільським господарством, не втрачають для людини своєї актуальності, просто в процесі виробництва і в обміні споживаних товарів і послуг частка “інформаційноємних” операцій і продуктів переважає” [8].

“Інформаційне суспільство – на думку В. Даніл’яна – є якісно новим етапом соціотехнологічної еволюції суспільства, що формується у результаті довгострокових тенденцій попереднього соціально-економічного розвитку та передбачає збільшення ролі інформації і знань, а також формування і споживання інформаційних ресурсів у всіх сферах життєдіяльності суспільства за допомогою розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, що діють у глобальних масштабах” [9, с. 9].

Також особливу увагу розвитку економіки за рахунок використання ІКТ, як нового продуктивного засобу виробництва, приділяє В. Скалацький та визначає, що “інформаційне суспільство – це суспільство з домінуванням зайнятості населення у сфері виробництва, накопичення, передачі та розповсюдження інформації, знань та різного роду інформаційних продуктів і послуг виникає як логічний етап поступального розвитку науки та техніки, коли вслід за механізацією фізичних аспектів трудової діяльності і заміною м’язової праці людей та тяглових тварин машинною починається інтенсивна її автоматизація та комп’ютеризація, що торкається спочатку найбільш простих, а потім все більш і більш складних інтелектуальних функцій людини, пов’язаних з управлінням машинами, лишаючи для працівників виконання все більше складних, творчих та знаньмістких розумових операцій” [10, с.7].

Тобто ми бачимо, що деякі науковці, велику увагу приділяють розвитку економіки, за рахунок запровадження комп’ютерних технологій та автоматизації виробництва, а

також внаслідок широкого використання нового продукту на ринку – інформаційного ресурсу.

У Женевській декларації принципів “Побудови інформаційного суспільства: глобальна задача в новому тисячолітті” (2003 р.), заявляється прагнення представників народів “побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, у якому кожен може створювати інформацію і знання, мати до них доступ, використовувати й обмінюватися ними, для того, аби дати окремим особам, общинам і народам можливість повністю реалізувати свій потенціал, сприяючи своєму сталому розвитку та підвищуючи якість свого життя” [11].

Одним із ключових нормативно-правових актів України, що регулює суспільні відносини у цій сфері, є Закон України “Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки”, де зазначається: “Одним із головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя” [12].

Тобто, бачимо певний симбіоз, що полягає у поєднанні можливості доступу кожної людини до інформаційних ресурсів, а також їх якісне інформаційне наповнення, що дасть змогу кожній людині безперешкодно реалізувати своє конституційне право на інформацію (ст. 34 Конституції України) [13].

В. Гурковський визначає, що “інформаційне суспільство – це суспільство у якому основні орієнтири спрямовані на задоволення інтересів людей, яке відкрите для всіх, в якому кожний може створювати інформацію, знання, мати до них доступ, користуватися й обмінюватися ними, даючи змогу іншим, громадам, народам повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи своєму постійному розвитку і підвищуючи якість свого життя на основі цілей і принципів Статуту ООН і поважаючи в повному обсязі та підтримуючи Загальну декларацію прав людини” [14, с. 72].

На сьогоднішній день у наукових колах, дедалі частіше, починає використовуватись термін “суспільство знань”. Так у 2003 році на 32-й Генеральній конференції ЮНЕСКО було рекомендовано використовувати термін “суспільство знань”, адже це поняття є ширшим і включає в себе поняття “інформаційне суспільство” [15, с. 82-84]. Дану позицію чітко визначив заступник Генерального директора ЮНЕСКО з питань комунікації та інформації А. Хана. На його думку, інформаційне суспільство є функціональним блоком суспільства знань, адже інформаційне суспільство має підґрунтя технічних інновацій, а суспільство знань має соціальне, культурне, економічне, політичне та інше підґрунтя, а отже концепція “суспільства знань” краще відображає складність та динамізм змін у суспільстві ніж концепція “інформаційного суспільства” [16, с. 22-26].

І. Арістова вважає, що існує декілька етапів розбудови інформаційного суспільства: “Якщо виходити із того, що перший етап розвитку інформаційного суспільства переважним чином ґрунтується на досягненнях інформаційних технологій та технологій зв’язку, то наступний етап його розбудови має припускати більш широкі соціальні, етичні та політичні параметри”. Тобто, на її думку суспільство знань є складовим елементом інформаційного суспільства та в його основі лежить можливість знаходити, виробляти, обробляти, перетворювати, поширювати та використовувати інформацію з метою отримання й застосування необхідних для людського розвитку знань [17, с. 11, 12].

Схожої позиції дотримується й О. Мельник, він зазначає, що постіндустріальне суспільство – перехідний етап від індустріального до інформаційного, а суспільство знань розглядається як більш високий рівень розвитку інформаційного суспільства, де ставка робиться не просто на інформацію, а на вміння працювати з нею та продукувати нові знання [18].

У принципі, виходячи з проаналізованих понять та ґрунтуючись на головних завданнях розбудови інформаційного суспільства, ми бачимо динаміку змін не лише тлумачення поняття, а й зміну підходу в цілому. На основі викладеного аналізу та підтримуючи думки І. Арістової та О. Мельника, можна вважати що спочатку позиція світової громадськості ґрунтувалась на технічній складовій та мала більш матеріалістичний підхід, а вже через 10 років підхід принципово змінився та отримав якісно нову концепцію, що базується на наданні людству нових знань, які й будуть основою для подальшого розвитку цивілізації та покращення суспільного життя в цілому.

Підтримуючи наукові позиції, які визначають, що під інформаційним суспільством потрібно розуміти комплекс заходів, які мають включати в себе не тільки комп’ютеризацію, розвиток нових інформаційних та комунікаційних технологій, а й, обов’язково, інформаційну культуру [19, с. 23; 20, с. 41]. Зокрема вважається, що основою для майбутнього суспільства має бути баланс між духовними, соціальними і матеріальними цінностями, що реально сприятиме сталому розвитку людини, суспільства та міжнародної спільноти [21, с. 8].

Отже, проведений аналіз дає можливість простежити еволюцію даного поняття від суто технічного (матеріалістичного) до більш ґрунтовного та якісно нового поняття інформаційного суспільства, як суспільства знань та інтелектуального розвитку особистості, суспільства з високим рівнем інформаційної культури. Проте, незважаючи на це проблема визначення “інформаційного суспільства” і до сьогодні залишається не вирішеною.

Висновки.

По-перше, “інформатизація” є одним із складових процесів розбудови інформаційного суспільства, але окрім прагнення держав до використання ІКТ у всіх сферах суспільного життя, необхідно створити умови для їх якісного інформаційного наповнення та надання можливості кожній людині доступу до них.

По-друге, процес розбудови інформаційного суспільства необхідно проводити комплексно та поєднати комп’ютеризацію та інформатизацію зі знаннєвим (інформаційним, контентним) наповненням інформаційних ресурсів, що розкриє широкі можливості перед людством.

По-третє, інформація та знання є стратегічними ресурсами у розвитку сучасної цивілізації. Проте, на сьогоднішній день, теж існує певна невизначеність поняття “інформації” як фундаментального поняття. Звісно, у нормативно-правових актах України міститься визначення даного поняття, але вони мають технологічний характер й застосовуються з метою спрощення та зручності подальшої побудови, розвитку та регламентації інформаційних відносин [22, с. 51], а також визначається це поняття з точки зору інформатизації та в контексті матеріалістичних підходів, зокрема, розкривається технічна складова даного поняття. Також, варто переосмислити підхід і до іншого, не менш важливого, ресурсу – знання.

По-четверте, засобами розбудови інформаційного суспільства є інформаційно-комунікаційні технології, що розкривають перед людьми нові можливості. При цьому, розповсюдження інформаційно-комунікаційних технологій не є ключовою

характеристикою нового етапу розвитку суспільства, адже, це є суспільно-необхідним засобом комунікації. Тому, пропонується ІКТ розглядати як засіб комунікації та отримання знань, а також можливість людей полегшити собі життя, адже, ІКТ на сьогоднішній день є доволі поширеними, а головне вони є універсальними у своєму використанні, на відміну від застарілих засобів комунікації, які переважно виконують одну-дві функції.

По-п'яте, необхідно створити сприятливі умови для розвитку особистості в умовах суспільства знань та технічного прогресу, обмежити негативний вплив деструктивної інформації на людину, а також віднайти дієві механізми для забезпечення суспільства від загроз нової стадії цивілізаційного розвитку. Важливу роль при цьому має відіграти систематизація законодавчих актів, що регулюють дані суспільні відносини, створення єдиного кодифікованого акту, в якому б містились основні положення та принципи розвитку інформаційного суспільства в Україні, а також внесення змін до чинного Закону України “Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки”.

Розглянуте питання не вичерпує даної проблеми, проте дозволяє комплексно підійти до розуміння поняття “інформаційного суспільства” як нової стадії розвитку людства, що відкриє нові можливості до наукових пошуків та дискусій.

Використана література

1. Моисеев Н.Н. Информационное общество : возможность и реальность. – Режим доступа : [//www.civisbook.ru/files/File/1993-3-2-Moiseev.pdf](http://www.civisbook.ru/files/File/1993-3-2-Moiseev.pdf)
2. Рекомендації круглого столу “Філософські та суспільно-правові проблеми становлення і розвитку інформаційного суспільства”: *матеріали круглого столу (Київ, 20 березня 2013 р.)* – Ужгород. – ТОВ “ІВА”. – 2013. – 194 с.
3. Брижко В. Системна інформатизація правоохоронної діяльності : європейські нормативно-правові акти упорядкування інформаційних відносин у зв'язку з автоматизованою обробкою даних Європа і всесвітнє інформаційне суспільство. – (Рекомендації Європейської Ради : звіт групи Мартина Бангемана від 05.12.93 р. Комісії Європейського Союзу) : посібник / В. Брижко, В. Цимбалюк, М. Швець. – Кн. 2. – К. : ТОВ “ПанТот”, 2006. – С. 444-448. – Режим доступу : [//www.europa.eu.int/comm](http://www.europa.eu.int/comm)
4. Концепція Національної програми інформатизації : Закон України від 04.02.98 р. № 75/98-ВР : за станом на 11.08.13 р. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80>
5. Окинавская хартия глобального информационного общества від 22.07.00 р. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_163
6. Дубов Д.В. Інформаційне суспільство в Україні : глобальні виклики та національні можливості : аналіт. доп. / Д.В. Дубов, О.А. Ожеван, С.Л. Гнатюк. – К. : НІСД. – 2010. – с. 64.
7. Колесніков Б.П. Державні механізми управління ризиками розвитку інформаційного суспільства в Україні : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора наук з держ. управління : 25.00.02 / Колесніков Борис Петрович ; Донецький державний університет управління. – Донецьк, 2011. – 39 с.
8. Мелюхин И. С. Информационное общество : истоки, тенденции, проблемы развития / И.С. Мелюхин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1999. – 208 с.
9. Даніл'ян В.О. Інформаційне суспільство та перспективи його розвитку в Україні (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філос. наук : 09.00.03 / Даніл'ян Вадим Олегович ; Харківський університет повітряних сил імені Івана Кожедуба. – Х., 2006. – 20 с.
10. Скалацький В.М. Інформаційне суспільство : сучасні теорії та моделі (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філос. наук : 09.00.03

/ Скалацький Вячеслав Миколайович ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2006. – 17 с.

11. Женевська Декларація принципів. Побудова інформаційного суспільства : глобальна задача в новому тисячолітті. – Режим доступу : [//www.nkrz.gov.ua/uk/1324628380/1337763264/1337766423#A](http://www.nkrz.gov.ua/uk/1324628380/1337763264/1337766423#A)

12. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки : Закон України від 09.01.07 р. № 537-16. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/537-16>.

13. Конституція України : Закон України від 28.06.96 р. № 254к/96-ВР : за станом на 04.02.11 р. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

14. Гурковський В.І. Безпека як об’єкт правовідносин в умовах глобального інформаційного суспільства : методологічний аспект // Правова інформатика. – 2010. – № 2(26). – С. 72-77.

15. От информационного общества – к обществам знания. ЮНЕСКО : Всемирный саммит по информационному обществу. – [Сост. Е.И. Кузьмин, В.Р. Фирсов]. – СПб., 2004. – С. 82-84.

16. На пути к обществам знаний : интервью с заместителем Генерального директора ЮНЕСКО по вопросам коммуникации и информации А.В. Ханом // Наука в информационном обществе. – [Сост. Е.И. Кузьмин, В.Р. Фирсов]. – СПб., 2004. – С.22-26.

17. Арістова І. Методологічні засади розбудови суспільств знань // Правова інформатика. – 2008. – № 3 (19). – С. 10- 17.

18. Мельник О.Л. Інформаційне суспільство та суспільство знань – становлення та розвиток понять. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkpi/fpp/2007-2-2/12_Melnik.pdf.

19. Калюжний Р., Новицька Н. Організаційно-правові питання становлення інформаційного суспільства // Правова інформатика. – 2006. – № 3 (11). – С. 19-24.

20. Бебик В.М. Глобальне інформаційне суспільство : поняття, структура, комунікації // Інформація і право. – 2011. – № 1(1). – С. 41-49.

21. Пилипчук В.Г. Концептуальні аспекти становлення і розвитку інформаційного суспільства : *матеріали круглого столу [“Філософські та суспільно-правові проблеми становлення і розвитку інформаційного суспільства”], (Київ, 20 березня 2013 р.).* – Ужгород. – ТОВ “ІВА”. – 2013. – 194 с. – С. 190.

22. Фурашев В.М. Питання законодавчого визначення понятійно-категорійного апарату у сфері інформаційної безпеки // Інформація і право. – 2012. – № 1(4). – С. 46-55.

~~~~~ * * * ~~~~~